

ҚАЗАҚТЫҢ ЕЖЕЛГІ ДӘУІР ДИЗАЙНЫ

**Оқу процессінде және болашақ мамандардың теориялық
біліктілігін арттыру**

Әсел Ермекқызы АСЫЛХАНОВА

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті “Дизайн”
кафедрасының магистранты

Дизайн қазіргі таңда адамзат өмірінің бар саласында орын алды.

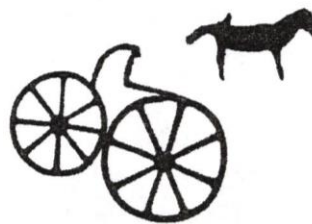
Дизайн тарихы қай кезеңнен басталды?

Дизайн ұғымы адамзат өмірінің бар саласында кездескендіктен бұл әрекет адам баласымен бірге пайда болды. Неге десеңіз бұл ерекше шығармашылық ойлау қабілетін қажет етеді.

Келесі - дизайнның пайда болуына байланысты ортаға салатын ой – ол дизайнның дүниеге келуі көркем қол өнердің адамзат өмірінде орын алу кезеңінен басталады, себебі жасалған қол өнер туындылары өз бойында әсемдік пен пайдалылықты көздейді.

Тағы еске алатын маңызды ой – дизайн машина өндірісінің пайда болу кезеңінен басталады. Бұл өзіндік ерекшелігі бар жобалау әрекеті.

Соңғы тұжырымдар бойынша дизайн XX ғасырдың басында пайда болып осы ғасырдың 30 жылдарында өз орнын кәсіптік әрекет ішінде алды деп айқындау. Бұл ойлар дизайн дегеніміз кәсіптік заттардың кемеліне жеткен әсемдік жобалардың дүниеге келуін айқындайды. Сонымен қатар нарықтық дизайн тағы басқа дизайн әрекеттері кейін пайда бола бастаған. Осы ойларды ұмытпай - дизайн адамзаттың дүниеге келу кезеңінен басталды деп ойлаймыз.

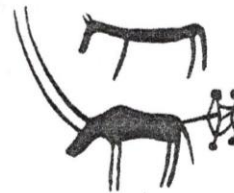

Сурет 1 – Екі аяқты күйме арба

Көптеген ғалымдар дизайн тарихын 1851 жылғы Лондон қаласындағы Джозеф Пэкстон (1803-1865) салған зәулім ғимаратында өткен бірінші дүние жүзілік өнеркәсіп көрмесінен бастайды. Ежелгі дизайн кейбір ғалымдардың

тұжырымына жүгінсек 19 ғасырдан бастап «протодизайн» деп аталады. Мүмкін бұл ойлардың өмірге деген орны бар шығар.

Бірақ, қазіргі таңда ғалымдардың ойынша дизайн тарихы алғашқы адамдардың жасаған бұйымдарынан басталатынын алға қойып отыр. Бізде осы ғылыми ойға бет бұра отырып, дизайн тарихы адамзаттың алғашқы жасаған заттарынан басталатынын айқындаймыз. Сонымен бірге осы қатарда біздің ойымызша қазақ дизайны да ежелгі дәуірден басталады. Оған айғақ қазақ жерінде ежелгі дәуір кезеңінде жобамен 20-10 мың жылдай бұрын жасалған заттардың жасалу барысында шеберлер оның әсемдігіне көңіл аударғаны мәлім. Ежелгі дәуір дизайн шығармалары

Сурет 2 – Жабайы сиыр және арба

Қазақстанның барлық түкпірінде кездеседі. Ол-күймелер (1 сурет) және бұқаға жегілген арба (2 сурет). Бірақ біздің ойымызша бәрі дөңгелек бейнесінен басталды деп ойлаймыз. Одан кейін адамзаттың ең елеулі жетістігі дөңгелекті бейнелеу және соның негізінде көлік жүйелерін жасау болып есептеледі (3 сурет) (біздің жыл санауымызға дейінгі 4 мың жыл бұрын). Бұл көрнектіліктің ерекшелегі бәрі көшпелі кезеңнен орнықты кезеңге көшу барысында пайда болды. Бұл кезде адамзат жануарларды қолға үйретіп егін еге бастады, орнығып шоғырлана бастап бір-бірімен қарым-қатынасқа кірісті т.б. Сондықтан елеулі ауыртпалығы бар жүктерді алыс қашықтыққа жеткізу керектігі байқалды. Сонымен дөңгелектің негізінде дөңгелек, қыш жасайтын құралдардың дөңгелегі, диірменнің су дөңгелектерін жасады.

Сурет 3 – Арбаның дөңгелегі

Дизайнның тамыры мындаған жылдарды санайтын ғасырлардан басталады. «Гомо Сапиенс» деп саналатын адамзат өкілдері тастан өзіне керек бұйымдарды жасайтын және өзіне дейінгі адам іспеттес жандарға қарағанда күрделілеу тұрмысқа қажет заттарды жасайтын жандарға жатады. Бұл заттарды жасау үшін тек тас құралдарын қолдану мүмкін емес, ол үшін күрделі технологияны қолдану қажеттігі белгілі. Бұл құбылыс Қазақстанның түкпір-

түкпірінде кездесетін әскери көлік жүйесін жасауда жиі кездеседі (4 сурет).

Тақырыптың төңірегіндегі ең негізгі қағида ол «Гомо Сапиенске» жататын адамзат өкілі сурет салуды біліп жар тастарда таңба қалдырды және үңгірде кескіндеме жасай білді. Негізгі тақырыптары ол жан жануарлардың суретін салу және әр түрлі көлік жүйелерін бейнелеу болып табылады (5 сурет).

Осыдан шамамен 40 мың жыл бұрын адамзаттың дамуында кенеттен күрт өзгерістер болды, ол: қолданылып жүрген бұйымдардың өзгеріске ұшырауы және олардың пішінінің өзгеруі.

Үңгірдегі суреттер мен онда бейнеленген көлік жүйелері бүкіл қазақ жерінде жиі кездесетіні белгілі. Оларға тау-тастағы арба суреттері және олардың қандай қызметке керектігін анық көреміз: адамдарды таситын көлік, жүк таситын көлік және әскери көлік ретінде (6,7 суреттер).

Сурет 4 – Салт атты және екі аяқты күйме арба

Адамзаттың ежелгі дәуірде жасаған әр саладағы шығармашылық жетістіктері әсіресе соның ішінде көлік жүйелері оның күнделікті өміріне арналғанын білеміз. Олардың өзі нді к ерк ше лік

Сурет 5 – Арба

тері бар екенін білеміз. Тұрмысқа керек заттардың маңызды ерекшелігі – ол ең алдымен атқаратын қызметі, атап айтқанда: адамдарды, заттарды, қару-жарақ және басқа да керек құралдарды тасу, бір сөзбен айтқанда оның функциясы. Екінші: бұйымдардың ыңғайлылығы – эргономикалық және эстетикалық қасиеті. Осы қасиеттердің бәрі әсемдік пен адам пайдасына және дизайнерлік талаптарға сай.

Жоғарыда айтқандай ежелгі өнер туындылары Балқаш өңірінде, Алматы, Оңтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан өңірлерінде тау – таста қалдырған гравюралар.

Көптеген шығармашылық туындылар қола дәуірінде жасалды. Қола дәуірінде, әсіресе ерте кезеңдегі көшпенділер кезеңінде, көп фигуралы шығармалар, көкжиек заңын бұлт етпей орындаған туындылар негізінде мифологиялық тақырып желісі және эпикалық

әңгімелер арқау болған. Күймелер және басқа көлік жүйелері анық бейнеленген және көлік жүйелеріне қандай жануар түрі жегілгені анық көрсетілгенін байқау қиынға түспейді. Соның айғағы ретінде біз түйеге жегілген және бірнеше түйеден тұратын көшті анық көреміз (8 сурет).

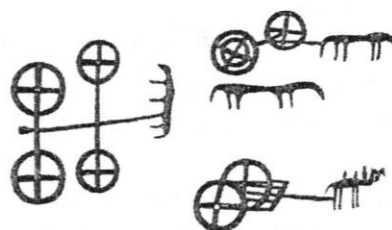

Сурет 6 –
Екі аяқты күйме арба

Бұл жерде біз көп фигуралы және көп жоспарлы шығармашылық туындының тәжірибелік ыңғайлылығы

мен өмірде көлік ретінде пайдалылығы және шығарманың әсемдігін көреміз. Бір сөзбен айтқанда жасалған көлік бұйымдарының сапасы өте жоғары екендігіне күмән жоқ. Неге десеңіз бұл заттардың әсем екеніне, өмірге нақты керек екенін және көкжиек заңдылықтарын арқау етіп жасалғаны белгілі болып тұр.

Жоғарыдағы ақпаратқа арқау болған біздің жыл санауымызға дейін 10 - 5 мың жыл бұрын жасалған петроглифтер Ұлытау, Қаратау, Қантау, Тарбағатай өңірлерінде сақталып түйе, ат, бұқа және басқа үй жануарлар бейнесі көрсетіліп, көш құбылысы өзінің реалистік растығын жоғары санада бейнеленген.

Сурет 7 –
Арба және екі аяқты күйме арба

Алда айтылғандай біздің ойымызша дизайн өзінің тарихын өркениет аренасына адамзаттың ақыл ойы жетілген (*Homo sapiens*) кезеңінен басталатыны айдан анық. Сонымен қатар қазақ территориясында да дизайн өзінің дамуын осы кезеңнен бастайтыны анықталып отыр. Дизайн және оның тарихы адамзаттың өмір

мұқтаждығының ортасымен және тұрмыс жағдайында материалдық мәдениеттің дамуымен тығыз байланысты. Неге десеңіз тағы айтатын жағдай: ежелде жасалған бұйымдар функциялық, эргономикалық, эстетикалық талаптарға сай жасалған дизайн туындылары болып есептеледі. Сонымен қатар ежелгі қазақ жерінде жасалған бұйымдар дизайнның қоятын барлық талаптарына сай жасалған.

Сурет 8 – Түйелер керуені және арба

Қолданған әдебиеттер тізімі:

1. У. Джанибеков. ЭХО, Алма-Ата, «Өнер» баспасы, 1991ж.
2. Л.Н. Лаврентьев. ИСТОРИЯ ДИЗАЙНА. Москва, «ГАРДАРИКИ» баспасы, 2007ж.
3. А.Х. Маргулан. СОЧИНЕНИЯ, ТОМ 3-4, Алматы. «Дайк - пресс» баспасы, 2003ж.
4. В.Ф. Рунге. ИСТОРИЯ ДИЗАЙНА, НАУКИ И ТЕХНИКИ, Москва, «Архитектура - С» баспасы, 2006ж.

ГРУЗОВОЙ ПЕРЕВОЗЧИК – ОСНОВНОЙ ИСПОЛНИТЕЛЬ ПРОЦЕССА ПЕРЕВОЗОК

**Ляззат Жусупкалиевна ЖУМАШЕВА
Жеңіс Қуандықұлы ЖАЛБЫР**

Магистранты

Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева

Активное реформирование железнодорожной отрасли началось с принятия Постановления Правительства, утвердившего «Программу реструктуризации железнодорожного транспорта Республики Казахстан на 2001-2005 годы», в соответствии с которой обеспечение